

Харківська обласна державна адміністрація
Департамент культури і туризму
Харківської обласної державної адміністрації
ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди»
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України
Харківський національний університет сільського
господарства імені П. Василенка
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ВЕРТОГРАДАР УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню
постаті Г. С. Сковороди*

18 травня 2013 року

Сковородинівка — Харків
«Майдан»
2013

УДК
ББК
В

*Друкується за рішенням науково-методичної ради
Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди,
протокол № 6 від 23 вересня 2013 року*

На обкладинці використано малюнок Г. Галкіна.

Вертоградар української духовності : Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебіч-
ному осмисленню постаті Г. С. Сковороди (ОКЗ «НЛММ
Г. С. Сковороди», 18 травня, 2013 року). — Харків : Майдан,
2013. — 170 с.

Збірник «Вертоградар української духовності», укладено на осно-
ві матеріалів, озвучених під час Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сковороди, яка від-
булась 18 травня 2013 року.

У роботі конференції взяли участь представники понад двадця-
ти наукових інституцій із України й Росії, які спробували осмисли-
ти широке коло питань філософії, філології й краєзнавства, зокрема
шляхи популяризації спадщини Григорія Сковороди музейними за-
собами, питання гуманітаризації вищої освіти в Україні та синерге-
тики в освітньому процесі, можливість культурного діалогу епох на
основі творчості Григорія Сковороди.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ ТВОРЧОСТІ ТА ПРАЦІ У ФІЛОСОФІЇ СКОВОРОДИ

Духовність — це вміння відчувати суттєве, божественне, приховане в собі, ближньому і в світі природи. Це вміння цінувати прекрасне і творити життя за законами краси і добра. Духовна людина — це людина творчо обдарована і здатна активно працювати. Григорій Сковорода відстоював необхідність духовного народження людини. Воно, на його думку, є не менш важливим, ніж народження фізичне. У своїх поглядах на людину Сковорода діалектично поєднав творчість і працю людини як дві сторони суспільного життя. Сковорода, подібно до Сократу, був шукачем істини. Екзистенціал переживання людиною свого «буття у світі» розглядається не як проста даність і не як категорія, що відображає будь-яке повсякденне явище — в ньому приховується інтрига. Онтологія буття у Сковороди виявляється неможливою без гносеології, аксіології та моралі. Саме тому несумісні з гуманітарною натурою Сковороди ні ім'я «релігійного духоборця-єретика», ні ім'я «прихильника святоотцівської традиції» або «церковного мислителя». За логікою Г. Сковороди, людині, яка є одним із світів, дуже складно осмислити Всесвіт як макрокосм і ще складніше — світ символів, центром якого є Біблія, не пізнавши себе саму. Ці три світи пов'язані саме з видимою і невидимою натурами, з тілесним світом і світом духовним.

Інтрига полягає в розумінні того, що є більш важливим для людини: зовнішній світ зі своїми спокусами, радощами і смутками чи внутрішній зі своїми істинними глибинами, видима або невидима натура? Є в людини душа чи духовність? За логікою Сковороди, неправильним є твердження, що у людини є душа, тобто, вона невидима, але у людини десь і якимось присутня, існує. Для Сковороди душа — це сама людина, а людина є душа, і її зовнішнім проявом у макросвіті є духовність і тілесність, тобто у людини є тіло. Таким чином, людина — це перш за все душа, яка володіє і керує тілом.

Безумовно, Сковорода віддає перевагу невидимій природі, хоча відзначає, що шлях досягнення і розуміння внутрішнього

світу, невидимої природи — надзвичайно складний, пов'язаний з постійним самопізнанням та творчістю. На жаль, зло може приймати форму думки людей навколо нас і впливати на наш внутрішній світ. Щоб грати свою гру і мати сміливість заявити про це, людині потрібно бути впевненою в собі та своїй відповідності саме цій ролі. Але тут у людини завжди виникають щодо себе певні сумніви та страхи, що хтось може своїми «хитрими словами» збентежити і «затривожити серце». Саме такий випадок описує Сковорода, коли слова недобррозичливої людини можуть позбавити спокою та впевненості. І потім стає людині соромно за те, що «самое подлое бабское мненицо может поколотить сердце наше» [1, 352]. Важко пробачити незаслужене обвинувачення, але якщо є сили пробачити і слідувати власним обраним шляхом, то це означає, що така людина йде шляхом розвитку духовності. «Откуда злое семя на грядках огородных? Полно везде всяких советов. Не убережешься, чтобы не родилось. Но что делать? Сын! Храни сердце твое! Стань на страже с Аввакумом. Познай себя. Посмотри в себя. Будь в доме твоем. Береги себя. Слышь! Береги сердце» [1, 140]. Важко миритися з чужими недоліками та недосконалістю світу, ще важче боротися зі своїми власними недоліками, але саме вдосконалення і розвиток внутрішньої людської природи зробив Сковорода центром свого вчення.

Однак було б помилкою вважати, що український філософ нехтує видимою природою, зовнішнім світом. Він переконаний, що й зовнішня, матеріальна сторона світу досить важлива для людини, і її так само слід не просто сприймати і розуміти, а свідомо вдосконалювати. Видима природа є творінням Бога і має свою цінність. Сутність людини детермінована не тільки внутрішніми факторами, його власним «Я», духом і внутрішньою свободою, але і екзистенціалами зовнішньої реалізації творчих потенціалів людської душі. Внутрішня і зовнішня природи з'єднуються в філософії Сковороди через поняття праці. Праця або «труд» — це поняття, яке у вік Просвітництва переосмислюється, збагачується новими значеннями і співвідноситься з розумінням сенсу людського життя. Зрозуміти сутність людського буття, сутність людини і сенс її життя можна через поняття «праця». Сковорода писав: «Если разсудить, то всем человеческим затеям, сколько их там тысяч разных ни бывает, выдет один конец — радость сердца» [1, 324]. Генетично вихідною базою, на основі якої вибудовується вся

структура людської діяльності, є біологічний фундамент — це активність як здатність здійснювати які-небудь дії. Вона характерна для всіх живих істот, і людина отримує її від народження разом зі своїм тілом. Однак, діяльність людини визначається не біологічно заданими потребами, не генетичною програмою, а, головним чином, історично сформованими соціокультурними програмами. Християнство рішуче змінило переважно негативне ставлення до праці, яке було властиве язичницькій античній культурі. Праця стала розумітися як позитивна цінність, як богоугодна справа. Відомі вихідні постулати християнства можна вважати витокami позитивної оцінки праці. «В поті лица здобувай хліб свій» — йдеться в Євангелії. Апостол Павло навчав: «Якщо хто не хоче трудитися, той не їсть». Цю традицію розуміння праці продовжує Сковорода, доповнюючи її новими аспектами — поняттям «спорідненої праці» та розумінням великої суспільної значущості трудової діяльності.

Сковорода вважав, що щастя може бути створено на землі, коли буде вільний вибір праці, «по-сродності». «Щасливий той, хто поєднав свою улюблену працю з суспільною користю», «душу веселит сродное делание». Сучасний харківський філософ О. М. Кривуля, незадовго до того, як піти від нас, казав, наслідуючи Г. Сковороду: «Річ в тім, щоб достойно прожити життя у вічному, радісному пошуку», і ще він підкреслював, що необхідно ставитися «відповідально до всіх маленьких справ, які утверджують твою людську гідність... Тримати себе на рівні вимог побутової культури — то великий, хоч і непомітний труд, ніхто за нього не дає нагород» [2, 510]. Але можна ще додати, що ніхто й не обіцяв лінливому й невігласу щасливої, радісної долі.

Безумовним є той факт, що тяжка невільна праця викликає протест трудящих проти такого характеру праці, а потім і проти системи влади, яка її підтримує. Вчення Григорія Сковороди відображає мрію про працю без зовнішнього примусу, за внутрішнім покликанням, яке дає радість творчості. Вчення Г. Сковороди базується на розумінні того, що людство може об'єднати тільки праця, з її суспільною корисністю і особистою зацікавленістю, як основою загальнолюдського щастя. З одного боку, будучи вирішальною формою самоствердження людини, праця, як творчість, характеризує основний сенс буття людини в світі. З іншого боку, суспільство носить на собі, на думку Сковороди, відбиток безпо-

середнього впливу тієї самої невидимості, вищої волі, яка панує у всьому світі, як і в людині.

Гармонія між суспільством і людиною можлива, і може розглядатися як мета людських зусиль. У людському суспільстві багато сфер діяльності, і відповідно до них природа наділила людей різними здібностями і природними схильностями. Саме трудова діяльність людини, об'єднана з її творчими потенціалами, створює навколишній світ за її волею, за законами краси і гармонії, з'єднуючи три світи, створені Творцем. «Труд есть живый и несущий всей машины ход потоль, поколь породит совершенное дело, соплетающее творцу своему венец радости» [1, 418].

Література

1. Сковорода Г. С. Полное собрание сочинений в двух томах. Т. 1. — К. : Наукова думка, 1973.
2. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010.

Петрушов В. М.

КОНТАМІНАЦІЙНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА ВИХІДНИХ ПРИНЦИПІВ ФІЛОСОФУВАННЯ Г. СКОВОРОДИ

З кожним роком кількість доробок, які збагачують сквородіану, невпинно зростає. Це цілком зрозуміло з огляду на ті завдання, які стоять перед українською спільнотою, що намагається ввійти у світ сьогодення як самостійний суб'єкт міждержавних стосунків. Постать Г. Сковороди у цьому контексті розглядається як потужний етноідентифікатор української ментальності, фактор історичної глибини нашої духовності, яка визначає і робить нас українцями, виступає засобом захисту від нового капкану під виглядом «єдиного русского мира», завдання якого — нівеляція усіх досягнень українськості за останні 20 років. І тут доморощені і недооморощені «бузини» настроюють на одноголосний лад свої «музики», «объективно рассматривая искаженную в последнее время наукалистами историю украинского народа, в целом, и его извест-

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ ФІЛОСОФІЇ

<i>Алексєєнко А. П.</i> Ідея Бога та «живий» Бог у філософії Г. Сковороди	4
<i>Бабічев Є. Р.</i> Основні проблеми викладання політології в контексті гуманітаризації вищої освіти в Україні.	7
<i>Гаврилюк Ю. М.</i> Ідея боголюдина як геокультурного суб'єкта у філософії Г. Сковороди	10
<i>Голозубов О. В.</i> Містичний досвід Св. Франциска Ассізького та Г. С. Сковороди: підстави компаративного дослідження	14
<i>Дудко Д. М.</i> Г. С. Сковорода і архаїчні техніки екстазу	17
<i>Заветний С. О., Мудрік В. І.</i> Світогляд і філософія Г. С. Сковороди	22
<i>Львін В. В.</i> «Розум» чи «сердце»? Філософський вибір Г. Сковороди	23
<i>Кобелева Д. Л.</i> Музыкальное общение	33
<i>Колічева Т. В.</i> Розгляд вчення Г. Сковороди про самопізнання з позицій гештальт-теорії	34
<i>Лисюк О. О.</i> Про можливість культурного діалогу епох на основі творчості Г. С. Сковороди.	37
<i>Лінецький Л. М.</i> Концептуальне бачення Г. С. Сковородою національно-визвольного руху в Україні у другій половині XVIII століття.	40
<i>Маїталер А. А.</i> Мудрість як умова сучасної освіти: контент софійності Г. С. Сковороди.	43
<i>Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю.</i> Розуміння філософії щастя у творах Г. С. Сковороди	53
<i>Мокрецова Н. Я., Овчаренко В. М.</i> Екзистенціали творчості та праці у філософії Сковороди.	56
<i>Петрушов В. М.</i> Контамінаційність як характерна риса вихідних принципів філософування Г. Сковороди	59
<i>Пономарьов О. С.</i> Філософська спадщина Г. С. Сковороди і духовне відродження України	61

<i>Сухих Л. А., Толстенко С. Н.</i> Перевод Г. С. Сковороды произведения Плутарха «О спокойствии души» как попытка построения своей философии.	64
<i>Тараненко Л. І.</i> «Мудрування» як основа світогляду сучасної молоді	67
<i>Фірсова Л. В., Черних І. П.</i> Єдність пізнання і вільної дії як моральний заповіт Г. С. Сковороди	69
<i>Черемський М.</i> Природовідповідність навчання як необхідна умова професійної підготовки майбутніх інженерів	71
<i>Чернишов В. В.</i> Г. Сковорода й патристична думка християнського Сходу	73
<i>Шелковая Н. В.</i> Інші реальності	77
<i>Щербина Е. Б., Костанда М.</i> Синергетика як ефективний чинник в науково-дослідній роботі студентів	80

СЕКЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Александрович Т. З., Малинка М. М.</i> Морально-етичні християнські цінності як основа для збереження духовності суспільства у прозі Григорія Сковороди та в українському хронографі XVI ст.	84
<i>Каруник К. Д.</i> Кристалізація поглядів Ю. Шевельова на мову й стиль Г. Сковороди.	87
<i>Левченко Н. М.</i> Символ Христа в ієрархії біблійних символів Григорія Сковороди	90
<i>Лукьяненко Д. В.</i> Патріотична домінанта творчості Г. Сковороди й Р. Іваничука	95
<i>Манженко В. П.</i> Формування в адресатів ідеалу «внутрішньої людини» — основна мета листів Сковороди	98
<i>Пінчук Т. С.</i> Поетична трактовка образу Г. Сковороди в художній структурі творів Д. Павличка та Б. Олійника	102
<i>Рибка О. П.</i> Осмислення і трансформація концепту «світ ловив, але не спіймав»	105
<i>Толстов І. В.</i> Вплив філософії Г. С. Сковороди на світогляд Л. М. Толстого	110
<i>Трофименко Т. М.</i> Чи погано бути пройдисвітом? Апокриф мандрів Григорія Сковороди за Володимиром Єшкілевим	113
<i>Ушкалов Л. В.</i> «Повний» Сковорода, перекладений по-російському	116

КРАЄЗНАВСТВО

<i>Буханцова Н. В.</i> Популяризація насліддя Г. С. Сковороди музейними средствами (из опыта работы Белгородского государственного литературного музея)	126
<i>Климчук А. М.</i> Григорій Савич Сковорода на портретах	129
<i>Костова Т. М.</i> Птахи і флора України у вишивці	132
<i>Котляр О. Р.</i> Втілення ідей мистецтва Г. С. Сковороди у творчому житті слобожанського митця, академіка Віктора Гонтаріва	136
<i>Мархайчук Н. В., Марьонкіна В. Г.</i> Постаць Григорія Савича Сковороди в монументальній скульптурі Харківщини	141
<i>Мицай Н. І.</i> Здобутки і перспективи Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди (відзначення 290-річчя з дня народження Григорія Сковороди).	145
<i>Москальова Н. П., Москальов Б. Г.</i> Витоки духовної цілісності: видатні випускники ХНТУСГ імені Петра Василенка	151
<i>Нещерет І. Н., Пересілкина Я. Г.</i> О 10-летии культурно-просветительской программы «Образы человеческого общения» Кафедры ЮНЕСКО «Философия человеческого общения» ХНТУСХ им. Петра Василенко и о новой экспозиции на Гидрологическом памятнике «Источник им. Григория Сковороды»	153
<i>Олендарь Н. Е.</i> Помещичий парк с. Пан-Ивановка (ныне Сковородиновка) Харьковской области как конструкция сакрального вида	155
<i>Троян А. Т.</i> Пам'ятник Сковороді Г. С.	159
Довідка про авторів	163

Наукове видання

**ВЕРТОГРАДАР
УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ**

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої всебічному осмисленню
постаті Г. С. Сковороди*

18 травня 2013 року